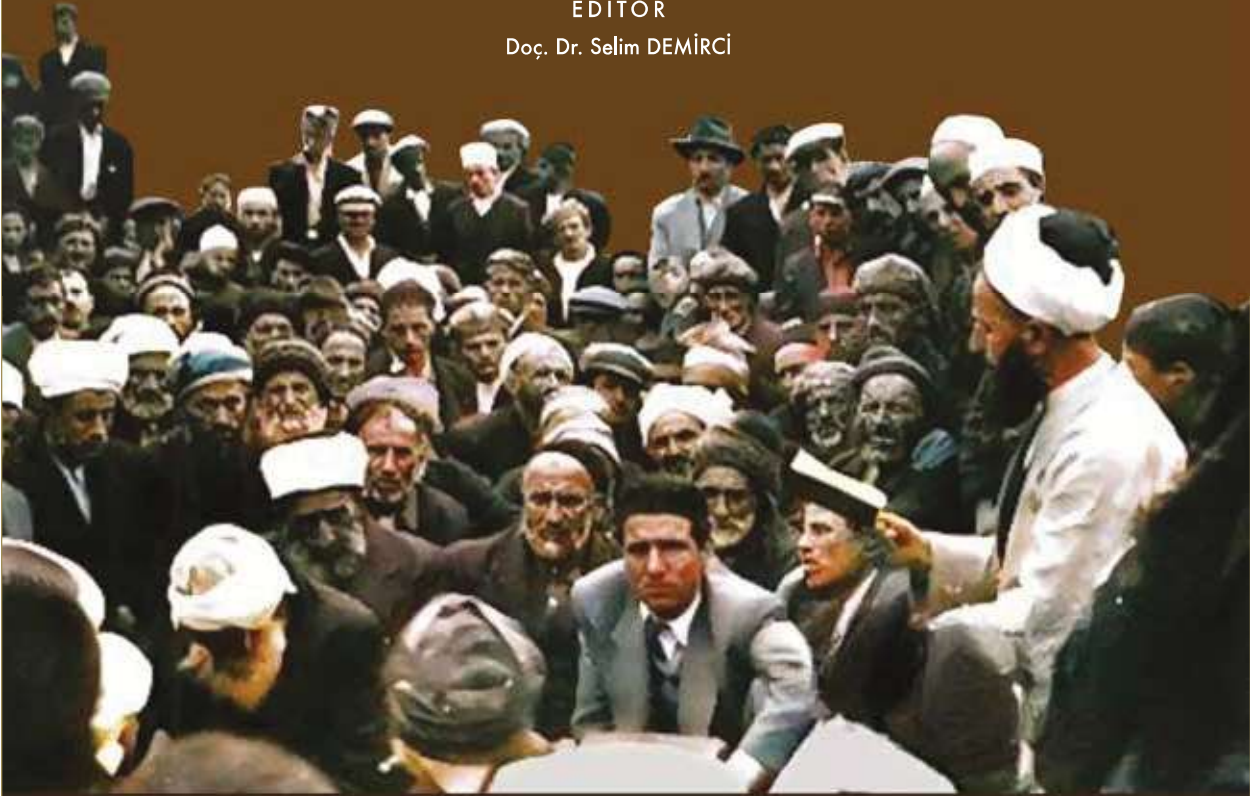


Karadeniz'de Hoca Olmak

Hatıralara Yansıyan Yönleriyle
Yakın Dönemde Dinî Hayat

EDİTÖR

Doç. Dr. Selim DEMİRCİ



Trabzon Kitaplığı: 6
Geleneksel Kültür Dizisi: 2

Yayın Koordinatörü
Erdem Zekeriya İSKENDEROĞLU

Yayın Danışmanı
Emre GÜLSEVER

Karadeniz’de Hoca Olmak
Hatıralara Yansıyan Yönleriyle
Yakın Dönemde Dinî Hayat

Editör
Doç. Dr. Selim DEMİRCİ

Yayın Ekibi
Doç. Dr. Süleyman GÜR
Doç. Dr. ŞenoI SAYLAN
Doç. Dr. Eyüp ÖZTÜRK
Doç. Dr. Fatih TOPALOĞLU
Öğr. Gör. Ahmet Cevdet KARACA

Proje Asistanları
Fatma Rabia DÜZENLİ
Serpil ARSLAN
Cansel AKGÜL

Teknik Destek:
Murat DAVULCU (Yönetmen)
İdris AKYÜZ (Yönetmen Asistanı)

ISBN: 978-975-7770-65-7
TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Sertifika No: 48884

Kitap Tasarım
Salih PULCU

1. Baskı, Aralık 2023
Trabzon Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları No: 117

Baskı-Cilt
Seçil Ofset 100. Yıl Mahallesi
Massit Matbaacılar Sitesi
4. Cadde No: 77 Bağcılar İSTANBUL
Sertifika No: 44903

Trabzon Büyükşehir Belediyesi
Gülbaharhatun Mahallesi
Kahramanmaraş Caddesi No.159
Ortahisar TRABZON
Yayınevi Sertifika No: 48884



Önsöz

Karadeniz’de Hoca Olmak: Hatıralara Yansıyan Yönleriyle Yakın Dönemde Dinî Hayat başlıklı proje, 1900-2000 yılları arası geleneksel İslâmî ilimlerin tedrisine Trabzon özelinde yoğunlaşmıştır. Bu tarihsel süreçte olayların içinde yer alanlar ya da etkin isimlere yetişerek onlara talebe olanların anlatımları merkeze alınarak din eğitimi, dinî tedrisatta öne çıkan isimler, bu hocaları besleyen ilmî damarlar, şehrin bu açıdan ülkemize etki ve katkıları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Osmanlı’nın yıkılışını ve Türkiye Cumhuriyeti’nin de kuruluşunu görmüş; yani bir nevi geçiş kuşağı olan kimselere yetişmiş, çoğunlukla 1930-1940 sonrası dünyaya gelen büyüklerimizin birer birer aramızdan çekildiğine üzülerək şahit olmaktayız. Onların hocalarına ve kendi hayat serüvenlerine dair anlatacaklarının hem yakın dönem Trabzon hem de ülkemizin yaşadığı siyasal, sosyal, kültürel ve dinî değişimler açısından önemli olduğu düşüncesi, bu projenin hayata geçmesinde belirleyici olmuştur. Bu amaçla bir şekilde dinî gelenekle bağı bulunan veya imam-hatip liseleri, ilâhiyat fakülteleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kurumlara katkısı olmuş bazı isimler tespit edilerek, kendileriyle görüşmeler yapılmıştır. Dönemsel bazı detayları elde etme adına, önceden bir çalışma yapılarak hocalarımıza hazırlanmış bazı sorular yönlendirilmiş olsa da, anlatımın seyri mülâkatları şekillendirmiştir. Yani teknik anlamda yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Proje ekibinin heyecanla giriştiği bu çalışmanın, onlar açısından alışılmış bir akademik faaliyet olmadığı belirtilmelidir. Dolayısıyla ortaya çıkan ürün, daha öncesinde kamera ve yayın tecrübesi bulunmayan bir ekibin mütevazı çalışması olarak görülmelidir. Sürekli video veya film kültürünün her geçen gün çitayı yükselttiği bir ortamda, hocalara dair anlatıları kayda almanın, teknik anlamda “göz dolduracak” çalışma beklentisi doğurması şaşırtıcı bir durum değildir. Ancak bu projenin odağında, ekranı dolduracak veya popüler kültürü besleyecek işlerden çok, bölgeye dair arşiv bırakma amacı yer almaktadır. Yani bu proje, her şeyden önce Trabzon hafızasına katkı sunmak, yakın döneme yönelik akademik çalışmalara veri hazırlamak ve biraz da yaşadığımız coğrafyaya karşı sorumluluğu bir nebze olsun yerine getirmek niyetiyle hayata geçirilmiştir. Uygulama esnasında aşılamaz güçlüklerle karşılaşılmasa da her şeyin beklendiği veya planlandığı gibi yürütülebildiği de söylenemez.

Her çalışma gibi önünüzdeki projenin sınırlarını da çalışmanın “konusu” ve “hedefleri” belirlemiştir. Yani kısaca: Trabzon ve çevresinde dinî hayatın öne çıkan yönleri ve etkin isimlere dair tanıklıklar. Bu hususu tespit noktasında proje ekibinin gözettiği ve tercihte bulunduğu hassasiyetlerin bir eksiklik gibi algılanması doğru olmayacaktır. Mesela ho-

calarımızın da en az bizler kadar hassas olduğu tarihsel kişiler, kurumlar ve bazı kitlesel yapıları doğrudan zan altında bırakacak veya bu anlamda tartışmaya sebebiyet verecek beyanlardan kaçınılmıştır. Bu noktada olgusal durumlara yer verilmesi tercih edilmiştir. Yani yakın dönemin düşünsel tarihi, siyasal hareketleri üzerine çalışan ve belli grupların siyasetle ilişkisi üzerine akademik anlamda yoğunlaşanların bir eksiklik gibi görebileceği kapalı noktalar, projenin kuşatıcı hedefleri ve polemiklerden sakınma anlayışının bir sonucudur. Bu durum akademik tutarlılık ve tarihsel olayları mümkün olduğu kadar müdahalesiz aktarmaya çalışma anlayışından kaynaklanmaktadır. Bu anlamda bizlerle görüşmeyi kabul eden hocalarımızın da yaptıkları konuşmalarda aynı hassasiyetleri paylaştığını gözlemlememiz bizleri fazlasıyla memnun etmiştir.

Proje kapsamında, “Karadenizli Hoca” üst vasfını taşıyan, Trabzonlu kırk hocayla görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerin bir kısmı, Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde, bir kısmı İstanbul, Ankara, Bursa ve Sakarya’daki farklı mekânlarda, bir kısmı da hocaların evlerinde gerçekleştirilmiştir. Bizleri evlerinde ağırlayan hocalarımıza ve aile fertlerine misafirperverliklerinden ötürü teşekkür ederiz. Yine bizlere mekân tahsis eden, kurumsal olarak destek olan ilâhiyat fakültelerine, resmî ve özel kuruluşlara şükranlarımızı sunarız. Ayrıca, bazı hocalarımız rahatsız olmalarına rağmen görüşme taleplerimize olumlu cevap vermişlerdir. Bu hocalarımıza hassaten teşekkür eder, her birine sıhhat ve afiyetler dileriz.

Online olarak erişime açılan bu görüşmeler pek çok farklı mekânda ve çeşitli şehirlerde oldukça yorucu bir koşuşturmayla kısa bir sürede gerçekleştirilmiştir. Özellikle resmî işler, kurumsal işleyiş ve beklenmedik bazı olaylar projenin yapılabilmesi için belirlenen sürenin büyük bir kısmından proje ekibini mahrum etmiştir. Bu da, çekimlerin yapılması, kayıtların tek tek gözden geçirilmesi, özel konulara değinen fragmanların belirlenmesi, konuşmaların dökümü, basımı gibi çalışmalarını az bir zamanda ve yoğun bir tempo içerisinde yapmayı gerekli kılmıştır. Dolayısıyla bu proje, sorumluluk olarak proje ekibini bekleyen akademik faaliyetlerin aksamadan yürütülmesiyle birlikte kısa sürecek bir sürede hazırlanmak durumunda kalmıştır. Özellikle dökümlerin kısa sürede okunmasının gerekli oluşunun yanı sıra bunların tashihi ve gerekli bazı müdahalelerin yapılmasının ayrı bir akademik yük olduğu vurgulanmalıdır. Bu anlamda bazı konuşmalara müdahalenin bizi son derece zorladığı belirtilmelidir. Bu zorluklara rağmen bazen yazı dili bazen konuşma dili bazen de ikisi arası bir vasatın öne çıktığı bir kitap teşekkür edebilmiştir. Metinler okunurken zorunlu olarak bazı cümlelere editöryal dokunuşların yapıldığı, ihtiyaç durumunda anlamı bozmayan takdim ve tehirlere başvurulduğu, tekrarların ve konuşma dilinin bir sonucu olan bazı belirsizliklerin çıkarıldığının göz önünde tutulması beklentimizdir.

Görüşmelerde hocalara; kendi aile fertleri, aile çevresinin ilme ilgisi, çocukluk dönemleri, tahsilleri, hocaları ve yürüttükleri faaliyetlere dair sorular yöneltilmiştir. Onlar da zihinlerinde yer tuttuğu kadar ve bazen de bizim ısrarlı sorularımıza tahammül ederek

hatıralarındakileri aktarmışlardır. Aslında her birinin anlatımından; son bir asrın Trabzon'u, dinî ilimler sahasında önemli isimler ve yeni kurumsal dinî müesseselerin hangi vasatta kurulduğu ve yol aldığına dair bir tablo ortaya çıkmıştır. Bir hocayı ya da tarihsel bir olayı anlatırken her biri kendi veçhesinden baktığı ve bir detaya yoğunlaştığı için bütünün parçaları birleşmiş oldu. Meraklıları adına, yeni açılan imam-hatip liseleri-ilâhiyat fakülteleriyle medreselerin farkları veya benzeştiği hususlara dair ipuçları belirginleşmiş oldu. İlim adamı yetiştiren evler, ilmiye sınıfına mensup aileler, bazı köylerin "karizmatik" kişileri sayesinde bir merkez hâline gelişi, Trabzon'un 1950 sonrası yeni çehresi ve daha gencecik olan imam-hatip liselerinin inşasının hangi şartlarda gerçekleştiği gibi pek çok detay hocalarımızın konuşmalarının satır aralarında ilgililerini beklemektedir. Kısacası bu çalışma, kırk hocanın anlatımından oluşan mütevazı bir arşiv çalışmasıdır. Ayrıca mülâkatların tümünün kayda alınması ve bunların yayımlanması, ilerleyen yıllarda anlatıları daha da anlamlı hâle getirecek, Karadeniz ve Trabzon hafızasının canlı kalmasını sağlayacaktır.

Projenin ifade ettiği anlam, konusu, çıktıkları ve hedeflerinin anlatıldığı bir bölüm ve mülâkatların dökümünden oluşan bu kitap, projeyi kalıcı hâle getirecek unsurlardan birisidir. Özellikle değerlendirmelerin yer aldığı giriş bölümünde, bazı tespitler ve bağlantılarla mülâkatlar için hazırlayıcı bilgilere yer verilmiştir. Projenin akademik değerlendirme kısmı olarak da görülebilecek olan bu bölümün, akademik metinlerin yoruculuğu yerine, daha ziyade akıcı olması hedeflenmiştir. Bunda da projenin hedef kitlesi yönlendirici olmuştur. Zira bu projeye ilgili çıktılar, sadece akademik çalışma yapanları değil, yakın döneme ve Trabzon'a ilgi duyan herkesi ilgilendirmektedir. Bu bölümde, hem mülâkatlarla uyumlu olsun, hem de okurlar için mülâkatları anlamlı hâle getirsin diye genel tabloyu göstermek amacıyla temel olabilecek bazı örneklere ve isimlere yer verilmiştir.

Çalışmamız pek çok kişi ve kurumun desteğiyle gün yüzüne çıkmıştır. Öncelikle projeyi kurumsal anlamda sahiplenen Trabzon Üniversitesi İslâmî İlimler Uygulama ve Araştırma Merkezi ve destekleyen Trabzon Büyükşehir Belediyesi'ne teşekkür ederiz. Kurumlar adına da özellikle Trabzon Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Emin Âşıkutlu ve Trabzon Büyükşehir Belediye Başkanı Murat Zorluoğlu, ayrıca en az onlar kadar kurumlar adına çalışmaları takip eden İslâmî İlimler Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü Doç. Dr. Süleyman Gür ve Trabzon Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanı Erdem Zekeriya İskenderoğlu beylere müteşekkirimiz. Projeyi yoğun akademik çalışmaları ve çeşitli sorumluluklarına rağmen sahiplenip yürütücülüğünü yapan Doç. Dr. Selim Demirci ve araştırmacı olarak sahada çalışan Doç. Dr. Eyüp Öztürk, Doç. Dr. Şenol Saylan, Doç. Dr. Fatih Topaloğlu, Doç. Dr. Süleyman Gür ve Öğr. Gör. Ahmet Cevdet Karaca beyefendilerin emekleri önünüzdeki çalışmayı ortaya çıkarmıştır. Bu çalışma fakültemizden ve ihtisas kursumuzdan mezun öğrencilerimizin de yer aldığı proje olması hasebiyle de bizim için ayrı bir anlam taşımaktadır. Bundan dolayı projeye katkı sunan lisansüstü

bursiyer öğrencilerimiz Fatma Rabia Nur Düzenli, Serpil Arslan ve Cansel Akgül'e müteşekkirimiz. Projemizin teknik sorumluluğunu üstlenen yönetmenimiz Murat Davulcu ve asistanı İdris Akyüz beylere de özverili çalışmalarını için teşekkür ediyoruz. Metinlerin dökümünde bazı bölümlere göz atarak bizlerle fikirlerini paylaşan sayın Mustafa Çil, Murat Ustakurt, Abdulkerim Malkoç, Mahmut Ayyıldız, Murat Arif Güney, Nur Kübra Demirci, Ayşegül Balık, Sema Berber, Merve Vildan Ata ve Semih Aras'a da teşekkür borçluyuz.

Hassaten bizlerle görüşmeyi kabul eden, evlerinde, köylerinde, çalıştıkları kurumlarda bizleri ağırlayan hocalarımıza şükranlarımızı sunuyoruz. Son olarak "Trabzon'u hocalarla anılan bir şehir" hâline getiren tüm büyüklerimizi de hayırla yâd etmek istiyoruz. Zira arkalarında; şahsiyetli duruşlarıyla, dinmek bilmeyen gayretleriyle, bereketi günümüze kadar ulaşan talebeleriyle ve eserleriyle kendilerinden bahsedilecek temiz bir hayat bıraktılar. Ahirete irtihal etmiş olanlara rahmet, hayatta olanlara da sıhhat ve afiyet diliyoruz.

Trabzon 2023

Doç. Dr. Süleyman GÜR

İslâmi İlimler Uygulama ve Araştırma Merkezi Müdürü

Doç. Dr. Selim DEMİRCİ

Proje Yürütücüsü



Arif Yıldırım

1943, Of / Trabzon doğumludur. Rize Kurtuluş İlkokulu (1961), Rize Lisesi (1972), Atatürk Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi (1979) mezunu. Doktorasını Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde *Allah'ın Tekvin Sıfatı* adlı tezle (1995) tamamladı. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde *Kelam Açısından Şeytan ve Yedi Sorusu* adlı çalışmayla (2000) doçent oldu. Memuriyette Diyanet İşleri Başkanlığı'nda din görevlisi (1968) olarak başladı. Atatürk Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi'nde okutman (1980), Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslâm Bilimleri Bölümü Kelam Anabilim Dalı'nda yardımcı doçent (1996), daha sonra aynı anabilim dalında doçent (2000) ve profesör (2007) oldu. Kelam Bilim Dalı Başkanlığı görevini yürüttü. 2010 yılında emekliye ayrılan Yıldırım'ın makale ve çevirileri farklı dergilerde yayınlanmış olup *Kelam İlmi Açısından Şeytan ve Yedi Sorusu* adlı bir kitabı vardır.

Görüşme Ahmet Cevdet Karaca tarafından,
hocamızın Trabzon'daki evinde yapılmıştır.

Bugün 10 Temmuz 2023, Trabzon'dayız. Trabzon Üniversitesi İslâmî İlimler Uygulama ve Araştırma Merkezi'nin hazırladığı, Trabzon Büyükşehir Belediyesi tarafından desteklenen, *Karadeniz'de Hoca Olmak: Hatıralara Yansıyan Yönleriyle Yakın Dönemde Dinî Hayat* isimli projemizin bugünkü konuğu Prof. Dr. Arif Yıldırım hocamız. Öncelikle bizlere vakit ayırdığı için teşekkür ediyor sözü daha fazla uzatmadan kendisine bırakmak istiyoruz.

Değerli hocam kısaca bize kendinizi tanıtır mısınız?

Ben resmî kayıt olarak 1943 yılında Trabzon'a bağlı Of'un Yeşilalan Baltacılı köyünde dünyaya geldim. Doğum yerim burası ama esas yaylada doğduğumu söylüyorlar. O zamanlarda ilkokul varsa da bizde yoktu. Daha sonra ilerleyen yıllarda ilk olarak Baltacılı köyünün mahalle mescidinde sıbyan mektebine, Kur'an-ı Kerim'i ve namaz sûrelerini vesaire öğrenmek için gidip gelmeye başladım. O sıra 5-6 yaşlarında olduğumu sanıyorum. Oradaki ilk hocamız köyde Karali Hasan Hoca diye bilinen, hoca değil ama hoca olarak ismi geçer, molla, biraz okumuş biraz dindar bir kimse, Karali de lakaplarıdır. Bunların köye başka bir yerden geldikleri söylenir. Bu Kara lakabı köyde birkaç kişide var: Karamehmetler, Karaaliler. Bu "Kara" başlığı, onların biraz oranın yerlisi olmadıklarını gösteriyor. Zaten şekilleri biraz yerlilerinkinden farklı. İlk hocamız oydu. Tabi, elif-bâ'dan başladık, ilerleye ilerleye Kur'an-ı Kerim'i yüzünden okumaya çıktık. Daha sonra namaz sûrelerini -özellikle Fil sûresinden aşağısını Nâs sûresine kadar- ezberlemeye çalıştık. Kur'an-ı Kerim'i yüzünden rahatça okuyacak seviyeye geldikten sonra, köyümüzde Vizana Hoca vardı, hafızlık yapmak için ona gittim. Yapabilir miyim yapamaz mıyım diye, tabii hemen hafızlığa başlamadım.

Bir anekdotumu anlatayım; eski adıyla Pasiha yayla camisinde yazın, bir mevsimlik, bir-iki aylık, hoca tutarlardı. Hoca dediğim de molla. Yine bu Karali Hoca bir ara kaldı orada. Daha sonra Zekeriya Tosun diye bizim köyden yaşlı birisi vardı, onun yanında Kur'an-ı Kerim okuyuşumu biraz daha kuvvetlendirmeye devam ettim. Cuma namazlarını yaylada kılardık. Baltacı Salih'in Hasbi diye oğlu vardı, benden birkaç yaş daha büyük bir arkadaş, Vizana Hoca'dan (Ahmet Okutan Efendi'den) hafızlığa başlamıştı. Bir cuma günü yaylaya geldi ve namazdan sonra yarım sayfa aşr-ı şerif okudu, sesi de güzeldi. Bende hafızlık yok ama Kur'an'ı ezberleme isteğim, ilgim var. Hafız gördüğüm zaman ona bir ilgi duyuyorum, içimden de "Ah ben de öyle olsam" gibi düşünüyorum. O yarım sayfayı okudu, sesi de güzeldi, cemaat de beğendi. Orası yayla olduğu için orada Kur'an okuyanlar hele de sesi güzel olanlar pek olmazdı. O benim aklımda kaldı. Tabii cemaat arasından ona karşı bir teşvik etme, aferin, güzel okuyorsun, iyi okuyorsun gibi şeyler söylendi. Bu benim kafama takıldı, daha sonra onun etkisiyle ilk iş olarak o yarım sayfayı ezberlemeye çalıştım. Onu ezberledikten sonra ben de aynı şekilde bir namazı bitiminde sonra o yarım sayfayı, Hasbi'nin de sesine benzer şekilde okudum ve mutlu oldum. Cemaatin huzurunda aşır olarak okudum. Cuma bitti, ondan sonra fazla kalmadım, acıkmıştım. Caminin arka tarafındaki evime koşarak gittim. Anneme ben aşır okudum, dedim. Çok güzel dedi. Baltacı Hasbi'nin okuduğu gibi okudum hemen hemen, güzel de oldu dedim. Bunları annemle konuşurken cemaat dağılmamıştı, ben biraz erken çıktım. Cemaat çıkınca onlardan birisi merak etmiş, bu çocuk kimdir? Güzel okudu çağırın onu, demiş. Beni evden çağırdılar, koştum sırtıma vurarak aferin güzel okudun, daha iyi olacaksın inşallah dedi. Ve başımı okşayarak 50 kuruş çıkarıp bana verdi. O zaman da 50 kuruş epey bir para, 35 kuruşa bir pide

alıyorduk ve bu dediğim 1947-48 yılları, 5-6 yaşındayım, hatırlıyorum, o 50 kuruşu bana verdi; hemen eve koştum, anneme onu takdim ettim, evin de bir sürü ihtiyaçları var, babam gurbette, biz orada idare ediyoruz, geçinip gidiyoruz. O zaman köyümüzün sıbyan hocası Hacı Süleyman Onat'a bir miktar para verileceği konuşuldu, görüşüldü. 50 kuruş verilecek imiş adam başı. Onu hemen götürüp hocaya sen teslim et, borcumuzdan kurtulalım, dedi annem. Ben de cebi bomboş bir adam, aldım hemen koşa koşa gittim, hocaya bunu teslim ettim, hoca da aldı tabii.

Hafızlığa olan ilgim böyle başladı. Köye döndükten sonra yine boş durmadım, dayım Mustafa Baltacı vardı Allah rahmet etsin, o Ankara köylerinde imamlık yapardı. Bir ara izinli olarak köye geldi. Kaldığı sürece ondan hafızlığa başlayayım diye veyahut beni beraberinde götürür diye hafızlığa başladım. Birkaç sayfa ezberledim, yani her cüzden bir sayfa, öyle başlar hafızlık, bizde gelenek o şekilde. Dayımdan birkaç sayfa böyle ezberledikten sonra, dayım köyüne gidecekti, beraberinde beni götürdü. Orada üç ay beraber kaldık ve ben hafızlığı geliştirdim. Bir iki sayfa daha ezberledim ve sonra yaz havaları, sıcak basınca o da hasta olurum düşüncesiyle fazla barındırmak istemedi, beni köye geri gönderdi ve dedi ki:

Köye gittikten sonra sen oraya git, Vizana Hoca devam ediyordu o sıra bizim köyde, ondan okumaya devam et, geldikten sonra yeni bir anlaşma yaparız, tekrar seni götürebilirim veya ona devam edersin.

Geri döndüm ve geldim Vizana Hoca'dan hafızlığa devam ettim. Tabii bu ara yıllar ilerledi, 50-51 olduğunu tahmin ettiğim tarihler. Ondan sonra 1,5-2 sene hafızlığa devam ederek 1952'de-53'te olabilir net bir şekilde hatırlamıyorum- hafızlıktan icâzet aldım.

İcâzet aldıktan sonra bir sene boş gezdim, bir yere girmedim. Babam Arapça okutmayı düşünüyordu. O zamanlarda Zeleka'da Hacı Feriâd Efendi'nin talebelerinden Cevahir Hoca diye yaşlı bir zat vardı. Baltacı İsmet Hoca ve köyden daha birçok arkadaş ona Arapça okumaya gidip geliyordu. Oraya mı gitsem diye düşündüm ama Cevahir Hoca çok yaşlıydı -belki 90 yaşlarında vardı- gidip gelenler de o kadar memnun değildi. Eski usul okuyorlar ama bir şey bildikleri de yoktu. Çaykara'da Hopşeralı Yusuf Bilgin Hoca -benim Arapça ve kıraat hocam aynı zamanda- hem Çaykara imamı hem de Çaykara Kur'an Kursu hocası olarak biliniyordu. Son zamanlarda İsmet Baltacı Hoca da Zeleka'dan ayrılıp ona devam etmeye başladı. O, epey de okumuştı, *Kâfiye*'ye kadar çıkmıştı.

Yusuf Bilgin Hoca daha genç, dedikleri daha iyi anlaşılır, o yüzden orası daha iyi, kısa zamanda Arapçayı anlamaya başladık demesiyle İsmet Hoca'nın etkisinde kaldım. Dolayısıyla Çaykara hocasına Arapça okumak üzere gitmeye karar verdim. Gittim ama tabii esas Kur'an kursu hocası olarak talebe alıyor, bu arada hafızlık, ta'lim dersleri yapıyor ama bir yandan Arapça da okutuyor. Biz kıraat yapma düşüncesiyle gittik. Bu sefer benim ilkokul diplomam yok, yeni yazıyı bile tam bilmiyorum, çat pat. Tabii bir şeyler biliyorum ama düz yazı yazamıyorum, o arada onu geliştirmeye çalıştım. Demokrat Parti iktidara geçmişti ve ilkokul mezunu olmak şartı varken yazı yazmasını okumasını biliyorsa o da Kur'an kursunda resmen öğrenci olarak kaydolabilir diye bir kolaylık getirmişlerdi. O sayede öğrenci olarak kaydoldum ve daha çok Arapça okumaya devam ettim. O arada ta'limle de ilgilendim. Altı sene burada devam ettim. Hocadan Arapça öğrendiğim gibi ta'lim, hatta altı senenin sonlarına doğru biraz aşere de okuduk. Fakat ben Arapçaya daha çok ağırlık verdiğim için ona pek ilgi göstermiyordum. Bunun üzerine hoca bana verdiği not defterini geri istedi. Bunu ver sen aşereyi öğrenmek istemiyorsun, dedi. Aşereyi de işte öyle yarım-yamalak okudum, öyle bıraktım. Hocanın kursta belki de 20-30 talebesi falan vardı, yaşlılar da vardı bunların arasında, benim yaşım küçüktü ama ben hem ders arkadaşlarıma hem de yeni gelenlere müzakerecilik

yapacak kadar başarı gösterdim. Benden ileride olanlar vardı. Mesela İsmet Hoca *Kâfiye*'ye kadar gitmişti, kısa zamanda ben ona yetiştim, bir başarı gösterdim Allah'ın izniyle. Ve böylece oradan mezun oldum ve icâzet aldım. Hafızlığım zaten daha öncesinde bitmişti.

İcâzetten sonra imamlık dönemim başladı. Bir Ramazanlık hikâyesi vardı bizde. Uygun gördüğüm bir yere gidip evlerde kadınlara, camide erkeklere mukabele okuyordum. Ne kadar ev bulabiliyor- san o kadar okuyordun. Ben ilk önce Çaykara Camii'nde 2-3 yıl mukabele okudum. Fotinoslu yaşlı bir hoca, Paçanlı İsmail Toksoy, -sonra trafik kazasında vefat etti,- olmak üzere üç kişi mukabele okuduk. Yani fevkalade bir şey, ben artık camilerde Kur'ân-ı Kerim okuyordum. Daha sonra 1957'de Sinop'un Ayancık kazasına gitmem söz konusu oldu. Sebebi de bizim hocanın abisi Ahmet Efendi, oranın müftüsüydü. Onun ilgilenmesiyle oraya gittim. O zamana kadar vaaza çıkmamışım, kürsüye çıkmamışım, Kur'an okuyorum ama vaaz edecek güçte değilim, yaşım da o kadar büyük değil. Oranın da vaizi vardı, oradan gitmiş. Ben gittiğim sıra orada vaiz yok. Ben gidince vaiz olarak geliyor gibi bir algı oluşmuştu. Vaaz edeceğim fakat ben hiç vaaz yapmadım, hutbeye çıkmadım, dediler sen niye geldin? Müftü sen beni mahcup ediyorsun dedi, bir şey yapman lazım. Arapça'm var fakat vaaza çıkmadım, dedim. Neyse bir deneme yapalım dedik. Mihrapta oturdum, bir rahle ve Kur'ân-ı Kerim koydular. Bakarak vaaz gibi bir şeydi yani. Güzel konuştum aslında, fena değildi. Ama takdir edersiniz ki ilkokulu bitirmiş değilim, mahallî bir şiveyle konuşuyorum, sıkıldım, sıkıldığım için de sesim iyice kısıldı, zor duyular benim sesimi. Sen hiç konuşmadın mı, bir bağırsan, biraz sesini çıkarsan filan dediler. Bu, benim ilk fobiyi atmama vesile oldu. Ondan sonra sanki kürsüye hep inip çıkıyordum. Kürsüye çıktım hiçbir sıkıntı duymadan vaaz etmeye başladım. Hem evlerde hem camide hem de akşamları teravihte mukabele okudum. Hatta cuma günü ben orada vaaz bile vermeye başladım. İlk ramazanlığım orada oldu. İkinci ramazanlığım 1957-58'deydi. Çaykara Kadahorlu Fehmi Bilge adında bir zengin vardı, fabrikatör. O Fehmi Bilge, bizim hocanın tanıdığıydı, durumu müsaitti. Bizim hoca ona dedi ki:

Bizim çalışkan bir talebemiz var, büyük İstanbul camilerinde kendini gösterecek ne sesi ne yaşı var. Fakat sizin gibi tanıdıkların evlerine gidip mukabele okuyarak, teravih kıldırarak oradan birkaç kuruş elde eder.

1960 yılının sonlarına doğru Mehmet Köksal, Allah rahmet etsin, bir de Rahmi Yücel Rize'de Süt- lüce köyünde, eski adı Aron, onların ikisi müezzin imam olarak görev yapıyorlardı. Beni oraya almak için bir köy buldular ve o köye imam olarak tayin oldum. O köyün eski hocası Muhacir Hoca diye bir zattı. Muhacir Hoca Batum'un Acara kasabasıındandı ve yaşlanmıştı, artık görev yapacak durumda değildi. Onun yerine bir hoca gerekli oldu ve beni oraya aldılar. İlk talebem Mahmut Karaca ve Süleyman Gencan'la gittik, ikisini oraya aldım. Ben imamlık alıncaya kadar köyde evime gidip gelerek benden Arapça okumaya başlamışlardı zaten. Göreve başladım ve oradayken resmî imam olmam söz konusu oldu fakat diplomam yok. Ali Rıza Demircan, İstanbul'un meşhur hocalarından o zaman, benden biraz daha küçük, abisi Sultan Demircan ve köylüler gidip gelmeye başladılar, biraz da onlarla dünyayı tanımış oldum ve ilkokul diploması almam icap etti. Ancak yazıyı hızlı okuyamadığım için biraz iyi okuyanlardan okuyayım, dinleyeyim, not alayım dedim. Çalıştım ve Rize'de İstiklal İlkokulu'nda imtihana girdim. İlk imtihanda birkaç dersi kazandım, birkaçı kaldı. Onları daha sonraki imtihanlara girerek kazandım. Böylece ilkokul diplomasını alarak resmî imamlığım kesinleşti. Ondan sonra rahmetli İsmet Baltacı Hoca da aynı benim gibiydi ama o benden daha önce ilkokulu bitirdi. Daha sonra ben ortaokulu dışarıdan okuyacağım, imtihanlara gireceğim dedi. İlkokulu bitirince ben de onunla beraber hemen hemen aynı zamanda dışarıdan ortaokul imtihanlarına girmeye başladım. Bayağı sürdü, kolay da değil ortaokul. İlkokulu, zaten doğru düzgün bir bilğim yoktu, idare ettiler, biraz yardım ettiler öyle geçtik. Ondan sonra ortaokula devam

ettim, galiba iki sene kadar da o köyde kaldım. Asker olmadan önce o köyden ayrıldım. Doğru düzgün geçinemedik. Muhacir Hoca da rahmetli oldu o arada. İki dersten takıntılı olarak asker oldum. Askerde beni onbaşı çavuş yapacaklardı fakat ortaokul diploması yoktu. Fransızca ve matematiğin birinci ve üçüncü sınıfını verdim ama ikinci sınıfında takıldım. O şekilde askere gittim ve zaman kaybetmeden onlara çalıştım. Askerliği bitirir bitirmez ilk imtihanında, o dersleri de vererek ortaokul mezunu oldum. İsmet Hoca, yeter artık ben yoruldu daha okuyamam, dedi. Zaten Rize Lisesi, o zaman kolay bir lise değildi. En zoru önce İstanbul'da Galatasaray Lisesi, ikinci ise Trabzon Lisesi'ydı. O zaman Trabzon Lisesi'ni bitirmek demek hendeği atlamak demektir. Dolayısıyla Rize Lisesi de zorluk konusunda üç veya dördüncü liselerden birisiydi. Kendi imkânlarımla, doğru düzgün çalışmadan oraya girdim. İmtihanların yaklaşmasına bir ay kala başlardım çalışmaya. Yoksa ben sene boyu çalışsaydım bir iki senede verebilirdim fakat maalesef gelişigüzel çalıştığım için beş sene sürdü benim liseyi bitirmem. Hatta iki senesi sırf beden eğitimi ile resim dersini veremediğim için sürdü. O arada Trabzon'da (merkezde) üniversite imtihanlarına girdim 300 küsur puan alarak Ankara İlahiyat Fakültesi'ni, Ankara Hukuk Fakültesi'ni kazandım. Kültürüm var, beden eğitiminde de güzel hareketler yaptım fakat basketlerde yanlış oldu diye hoca beni geçirmedi; solcu, aksi bir hocaydı, imam olduğumu da duymuş. Biz de yardımcı olsun diye tanıdık öğretmenlerinden birisini araya soktuk. Bu sefer galiba menfi etkisi mi oldu, ne olduysa artık daha da sert davrandı ve yine imtihanı kazanamadım. O yüzden iki sene beden eğitimiyle resimden kaldım. Resim hocası da Matracı Hüseyin hocaydı. Rizeli, sert, yaşlı, disiplinli bir adamdı. Masanın üzerine meyve gibi şeyler koyuyor, onların resmini istiyordu. Birinci sınıf kara kalem çalışması yapıyor diğer sınıflar yağlı boya resim çizerdi. Dolayısıyla onlar beni süründürdü ve Ankara İlahiyat ve Hukuk Fakültesi'nin imtihanlarını kaçırдық. İki sene daha kalan o iki dersleri vermek için uğraştım. Diğer ikinci imtihanlarda da başarılı olamadım pek. Önce kazandığım Ankara İlahiyat ve Hukuk'u kazanamadım. Benim bütün maksadım Ankara İlahiyat Fakültesi'ydı. Daha sonra yine Rize'nin Ambarlık köyünde dokuz ay kadar imamlık yaptım, sonra ondan da ayrıldım. Askerliği bitirdikten sonra bunlar oluyor. Daha sonra Fındıklı'nın Derbent köyüne imam oldum. İmam olmadan önce Ordu'nun Fatsa kazasının bir köyünde özel hafız Kur'an kursu hocalığı yaptım. Hafızlık yapan, bitirmek üzere olan çocuklar vardı, hocaları da ayrılmıştı, onlardan bitirenlere icâzet verdim. Diğerleri de devam ederken sonradan imam- hatip derslerine girecekler diye oradan ayrıldılar. Ben de oradan ayrılmak durumunda kaldım. Ayrıldıktan sonra köye gittim, daha sonra da dediğim Derbent köyüne imam olarak tayinim çıktı ve orada yedi sene imamlık yaptım. Liseyi de o köydeyken bitirmiştım.

4-5 sene sonra liseyi bitirince Trabzon'da üniversite imtihanlarına girdim hâliyle. Üçüncü girişimde Erzurum İslami İlimler Fakültesi'ni kazandım, Ankara İlahiyat'a puanım tutmadı. Kazandığımı da radyoyu dinleyerek takip ediyordum fakat baktım benim puanıma henüz gelmedi, 354 puanım vardı. Sonra dedim radyoyu bir dinleyeyim bakayım ne oluyor, kaçta inmiş puan, girebilir miyim, bir şey olabilir mi? Köyde de yedi sene kaldığım için artık köyden de bıkmışım. Üniversiteye girmek istiyorum ama üç çocuk babasıyım, nasıl olur ne olur, yaşlı annem babam var onlar da beni düşündürüyor. Bir dinledik radyodan, Erzurum İslami İlimler Fakültesi son olarak 342 puana kadar düşmüş. Benim puan 354. Eyvah, dedim ya hû! Bu yanlış mı duydum, nasıl olur? Birinci akşam kafam karıştı iyice, ne yapacağımı şaşırđım. Ertesi akşam bir daha dinledim baktım doğru. Şimdi ne yapsam istifa edip gitsem, birkaç kuruş alıyoruz evde ihtiyaç var, durum müsait değil, üç çocuk babasıyım. Bir Erzurum'a gideyim bakayım dedim. Kendimi Erzurum'a attım. Son bir kişi kayıt olacak dedi, bir kişi girebilir. Benim puanım tuttu bekliyoruz. Son olarak o tek kişi kaydedilecek ve İslami İlimler Fakültesi'ne devam edecek. Bir şüphe geldi içime gireyim mi, girmeyeyim mi? Bir tereddüt ettim orada, vazgeçeyim dedim. Çünkü kararsızım. Sonra dediler son olarak gelecek olan varsa gelsin, kapatacağız. Ayağımı attım girdim içeriye. Sen ne bekliyorsun? Vakit bitti hâlâ tered-

düttetin, girecek misin girmeyecek misin? dedi. Burada kaydımı yaptırdım. Böylece İslami İlimler Fakültesi'ne öğrenci olarak kaydoldum. Bu şekilde üniversite hayatımın ilk adımını atmış oldum.

Mezuniyetiniz, yüksek lisansınız ve doktoranız hepsi Erzurum'da değil mi?

Mezuniyetim İslami İlimler Fakültesi'nde oldu ama oradayken Erzincan'ın Çayırli kazasında vaizlik imtihanlarına girdim, orayı kazandım. Çayırli vaizi olarak görevdeyken talebelik de yaptım. İki buçuk sene kadar orada vaizlik yaptıktan sonra mezun oldum. O arada İslami İlimler Fakültesi'ne öğretim görevlisi olarak beni alabileceklerini söylediler. Osmanlıca okutmanı olarak beni göreve aldılar.

Mezun olduğunuz yerde göreve başladınız.

Evet, Osmanlıca okutmanı olarak okula girdim. Osmanlıca'yı da bildiğim yoktu ama o arada kitaplarla kendimi yetiştirmeye çalıştım ve derslere girdim. Zaten beni hocalar tanıyordu. Orada doktora yapan hocaların Arapça'sı zayıf olduğu için talebe olarak onlara yardım ediyordum. Benim yaşım da 32, arkadaşlar 20-21 yaşlarında. Yalnız hocalara da değil, arkadaşlara da Arapça kursu açarak yardımcı oldum. Birçok arkadaşımın hâlâ tebriklerini alırım ve hâlâ beni ararlar. Birçoklarının mezuniyet tezinde yardımcı oldum. Orada okutman olarak çalışırken doktora yapayım dedim. *Allah'ın Tekvin Sıfatı* diye bir konu seçtik, onu aldım. Fakat müşkülpesent bir insan olduğum için öyle az çalışmakla olmazdı, onunla ilgili ne varsa her konuda her branştan bilgi toplayayım dedim. Dokuz senede doktora verebildim. Oysa benim dokuz sene değil, iki senede rahatlıkla verebileceğim bir doktoraydı. Ama ne yaptım Arapça kelam kaynaklarından aradım, hadis kaynaklarından, tefsir kaynaklarından, felsefeden aradım. Tabii bunlar uzun bir zaman aldı, herkes de bana, "ya ne duruyorsun versene dokuz sene oldu yazık, şimdiye kadar doçent olacaktın, profesör olacaktın" diyordu. Tabii evdekiler tarafından da eleştiriliyorum. Böyle sıkıntılı bir dokuz yıl geçti. Neyse sonunda bereket versin, milletin dedikodusuna karşı dayanamadığım için bitirdim. Bu kitabım duruyor 250 sayfa, büyük bir kitaptır. 250 büyük sayfa ama küçüğe çevirirsen 400 sayfa olur. Ardından hemen Ankara'da Arapça dil imtihanına girdim. O zaman Arapça'dan dil imtihanı geçerliydi. Onu kazandım ondan sonra yardımcı doçent oldum 1995'te. 2007 yılında profesörlüğe ulaştım orada bir rahatsızlık geçirdim. Beyin damarlarımda sol beyincikte bir tıkanma oldu; hastanelere girdik çıktık, sağ böbreğim iflas etti, sağ böbreğimi aldılar yani ölçüsüz çalışmalarımın menfi etkilerini görmeye başladık. 2000 yılında doçent oldum. Kitap yazdım, makaleler vesaireler, ondan sonra 2001 yılında Kırgızistan İlahiyat Fakültesi'ne öğretim görevlisi olarak atandım, bir sene kadar orada görev yaptım. Ondandır profesörlük çalışmalarım başladı. Yine akıllanmadım, işi geciktirerek yedi sene de orada beklemişim. *Hristiyanlık Ve İslâmiyet Arasındaki İlişkiler* konulu bir kitap yazdım. Bir de *Şeytan ve Yedi Sorusu* diye bir kitap yazdım. Makalelerim, tebliğlerim falan da var. Bu şekilde 2010 yılında emekliye ayrıldım.

Değerli hocam yaşadığınız dönemde köyünüzde veya Çaykara'da bildiğiniz ilmiye sınıfı olarak görülebilecek ailelerden bahsedebilir misiniz? Bu ailelerin eğitim hayatına olan katkılarını bize aktarır mısınız?

Ben Çaykara'da eğitime başladıktan sonra birinci hocam Yusuf Bilgin'di. Hem Arapça icâzetli hem Çaykara merkez imamı hem de Kur'an kursu öğretmeniydi. Benden önce başlamıştı ve orada ikisi icâzet almayı hak etmiş olmak üzere bayağı talebesi vardı. Onlarla beraber okuyarak onların seviyesine yetiştim ve icâzet alacak duruma geldim. Yaşım küçük olduğundan sen biraz daha oku,

dedi. Dolayısıyla bizim hocamız bu ilmiye sınıfından bir ferttir. Ben oraya girdiğim zaman Zeleka köyünde Cevahir Hoca okutuyordu, Ferşad Efendi'nin eski talebelerindendi, kılık kıyafeti de tam bir Osmanlı kıyafetiydi. Oğlu da Zeleka köyünün imamıydı, çok güzel sesli bir hafız, çok iyi bir insandı; benim babamın emsaliydi. Onun oğlu da dedesinden okumuştı ama fazla da bir şey öğrenemedi. Daha sonra hem Çaykara vaizi hem de müderris olarak Hopşera'da görev yapan Hasan Efendi'den okuyarak, beraber icâzet aldık. Bizden yaşlıydı bu Cevahir Hoca'nın torunu. Çaykara'da en genç hoca bizim hocamız Yusuf Ziya Bilgin'di. Onun babası 90 küsur yaşlarındaydı, hatta biz icâzet alana kadar yaşadı. Hacı Ferşad Efendi'den okudu. Ondan sonra İstanbul'a gidip oradan da icâzet almış. Dolayısıyla oğullarını ilk olarak Arapça'ya başlatan da hocamın babası Ahmed Efendi'ydi. O da o hocalardan birisi sayılır. Ondan başka en çok Çaykara'da Hasan Efendi talebe okutuyor. Hasan Efendi, bizim hocanın babasının oğlu olacak yaşlarda yani. O daha genç yaşlarda, dayımın da asker arkadaşı. Tayyib Zühdü Efendi diye bir hoca vardı, onu tanımadım. Hasan Efendi'nin hocası bu kişidir. Yusuf Efendi'nin ilk hocası babası, ikinci hocası Sula Cafer Efendi'dir. O da iyi bir hocaydı ama sosyal münasebetleri o kadar önde değildi. Bizim hoca icâzete yakın zamana kadar ondan okumuş, daha sonra Sula Cafer Efendi vefat etmiş. Cafer Efendi'nin oğulları da icâzet alanlardan. Oğlu Mehmet Ali Sula Çaykara müftülüğü yaptı, Hasan Efendi'nin de talebesi. Gerek Mehmet Ali Sula gerek bizim hoca, Sula Cafer Efendi'den okuyup icâzet alacak zamana yaklaşınca Cafer Efendi vefat etti ve geri kalan dersleri Hasan Efendi'den okuyup bitirmişler. Bizim hoca da son birkaç dersi kalmıştı Hasan Efendi'den icâzet aldı. Dolayısıyla o zaman Çaykara'nın en meşhur müderrisi Hasan Efendi'ydi.

Değerli hocam kendi aile büyüklerinizden ilimle meşgul olanlar olduğunu biliyoruz. Eğitim durumları nasıldı, nereden ilim aldılar?

Babamın babası, baba tarafından dedem Hacı Ferşad Efendi'den meâniye kadar ders okumuştı. Arkadaşı Kumkum Mehmet Efendi'yle beraber okumuşlar. Mehmet Efendi hocalar sınıfından sayılan, Hacı Ferşad'ın eski talebelerinden birisidir. Dedem, -ismi Arif benim de ismim oradan geliyor, -orada o zamana kadar okumuş fakat daha sonra fukaralıktan dolayı Batum'a çalışmaya gitmiş. Batum'un Acara diye bir nahiyesi var, orada inşaatta çalışırken yapıdan düşüp vefat etmiş ve oraya gömülmüş. Kabileden okumuş olarak o var, babam da bizim kabileden olanlardan. Bizim kabilenin hepsi aynı değil, amcalarım var onların dinî yönleri zayıf. En dindarları babam, beş vakit namazını kılar ve Hacı Ferşad Efendi'den de biraz okumuş, *Emsile* okumuş.

Ferşad Efendi 1929'da vefat ettiğinde babam yetişkin bir delikanlıydı. Babam okumamıştır ama Osmanlıca kitaplar hep okur ve beni yetiştirmek için hocalara danışmış, bunu nasıl okutalım diye. O zaman hafızlık hiç rağbet görmezdi bizde. Hafızlık yapanları bu eski hocalar hiç sevmezdi. Hacı Ferşad olsun, onun arkadaşları olsun, o nesil hafızları ve hafızlığı tercih etmezlerdi. Niçin? Hafızlar şeytan olurmuş. Sırf hafızlıkla kaldıkları için dinî bilgileri yok, düşüncesi vardı. Dolayısıyla hafızlık bizde yoktu. Hafızlığı Çaykara-Of bölgesine, hatta Trabzon bölgesine yayan rahmetli Mehmet Âşıkutlu Efendi'dir. Bir de Hopşeralı Hatipoğlu diye birisi vardı. O yıllarda bu iki hocae-fendi hafızlığın önemini Ofllulara, Çaykaralılara, Trabzonlulara kabul ettirdi ve ondan sonra hafızlık yayıldı. Biz de bu arada hafızlık yaptıran hocalardan hafızlık yapma geleneğine ulaşmış olduk. Bunu niye söyledim? Babam, benim dayı tarafımdan anamın amcasının oğlu Sırım Muhammed Efendi/Mehmet Baltacı, yaşlı, dedemin yeğeni bu, ona sormuş (o da köyümüzde imamlık yapmış, Ferşad Efendi'den sonra Karahasan Mehmet Efendi ondan sonra da Mehmet Baltacı köyümüzde imamlık yapmıştı). Nasıl yetiştireyim bu çocuğu, ne tavsiye edersin? Evvela hafızlık yaptır ondan sonra da Arapça'ya ver, demiş. Babam da bunu kafaya koydu ve beni okula vermedi. Çocuklar okula

giderken ben hafızlık yaptım. Hocadan da dünya kadar dayak yedik. Ondan sonra da Arapça'ya geçtik daha sonra dışarıdan ilkokulu, imam-hatip ortaokulunu, imam-hatip lisesini hiç kimseden yardım görmeden, kendi imkânlarıyla idare edecek, sınıf geçecek kadar okudum.

Anne tarafınızdan da hocalar var mıydı hocam?

Anne tarafından dedem, annemin babası, Baltacızade Osman Efendi beş kardeşiler. Bunlar Osman Efendi, Muhammed Efendi, Süleyman Efendi, İbrahim Efendi. Bunların hepsi icâzetli hocaydı ve hocaları Huşolu/Kadahorlu Numan Efendi'ydi. Büyük müderristi ve bilebildiğim kadarıyla bizim köyde yani Holaysa Camii'nde imamdı. Bahsettiğim dedem ve kardeşlerini, Hacı Ferşad Efendi'yi filan hepsini okutan bu büyük müderristir. Daha sonra ben Erzurum'dayken bir bayram sebebiyle vaaz vermek için beni o köye çağırıldılar, gittim, mezarını da ziyaret etme imkânı buldum. Hatta mezarındaki kitabelerini de not aldım, defterimde var. Büyük bir âlim ve 1311'de ki bu artık ona göre miladi tarihe çevrilir, vefat etmiş. Onun yerine Ferşad Efendi geçmiş ve Ferşad Efendi yarım kalan talebelerin tahsillerini bitirerek icâzet vermiş. İşte benim dedem Osman Efendi de Numan Efendi'den icâzet almak üzere olan talebelerindenmiş. Bir de Mehmet Efendi'nin akrabasından Kumkum Hüseyin Efendi varmış, onlar Ferşad Efendi'den son birkaç ders okumuşlar ama o hocanın yerine girdiği için ben onlara icâzet veremem, onlar benim talebem de sayılmaz demiş. Kondulu Şeyh Yusuf Şevki Efendi'ye göndermiş. Yusuf Efendi Ferşad Efendi'nin de kaynatasıymış, ilk olarak onun kızıyla evlenmiş ve Ferşad Efendi'nin çocuklarının büyük bir kısmı ondan olmuş. Dede tarafından saydıklarımın bir tanesi müstesna diğerleri Vardalı Osman Efendi'den gidip tarikat icâzeti almışlar.

Değerli hocam sıbyan mektebinde eğitim aldığınızdan ve hocalardan bahsettiniz. Oradaki eğitim durumu nasıldı, kullanılan kaynaklar nelerdi kısaca bahsedebilir misiniz?

Sıbyan mektebinde olanlar molla, cahil, sıradan, biraz Kur'an okumasını, biraz eski yazı bilen, medrese eğitimi görmemiş, hoca kıtlığında gelmiş kimseler. Ancak ilk dinî bilgileri öğreten de onlar oldu. Karalı dediğimiz Hasan Bektaş veya Pektaş bilmiyorum, o yaşadı son zamanlara kadar, Zeno'da sıbyan hocalığı yaparken orada vefat etmiş, köye getirip defnetmişler. Rize'nin bazı köylerinde de sıbyan hocalığı yapmış, sadakatle hizmet etmiş dindar bir adamdır. Bizim yaylada da hoca oldu. Dediğim gibi ilk hocam o. Onun yanında Vizana Ahmet Efendi'nin kardeşi İlyas, o da molla olarak bana biraz ders verdi. O zaman onlar vardı, kuvvetli hocalar gidip mescitte oturmazdı, daha büyük yerlere gider ya müftü ya vaiz olurlardı. Çaykara'nın, Of'un en meşhur ulemasından Paçanlı İdris Efendi vardı. Vakur, hitabeti de iyi olan bir âlimdi. Bizim zamanımızda 90 yaşlarındaydı, icâzetlerimize de katıldı. Benimkinde yoktu ama başkalarınınkine katıldığına şahit oldum. Oğlu da yine imamdı ama öyle fazla hoca değildi. İdris Efendi iyi, kuvvetli bir hocaydı. Şur/Şahinkaya'da Tayyip Efendi vardı, Tayyip Efendi de meşhur hocalardandı. Yani köydeki hocalarım Arapça bilen hocalar değildi dediğim gibi, böyle molla kimselerdi, onlardan okudum. Vizana Hoca'yla da hafızlık yaptım.

Hafızlık sürecinizden kısaca bahsedebilir misiniz?

İki sene civarında hafızlık yaptım. Hocamın lakapları Vizana'ydı şimdi soyadları Okutan. Ahmet Okutan'ın babası. Onların babaları da Numan Efendi'den okuyup icâzet alan ulemadan. Ferşad Efendi'nin köy imamlığında rakibiymiş. O oturmak istiyormuş ama Ferşad Efendi daha atik davranmış orayı almış, bir daha da kimseye kaptırmamış orayı. O yüzden de Ferşad Efendi'yle arası açılmış. Of'ta Kus boğazında imamlık yapıyormuş, orada vefat etmiş, cenazesini köye getirmişler.

O da iyi bir âlimdi. Vizana Hoca'nın hiçbir oğlu ondan Arapça okuyamadı ama icâzetnâmesi vardı. Vizana Hoca sağken icâzetnâmesi bendeydi bir ara, emanet aldım. Hacı Zahit diye birisi vardı Hanza'dan, o da Ferşad Efendi'nin talebelerindendi. Kumkum Mehmet Efendi, Kumkum Ahmet Efendi, Çaykara'nın ilk müftüsü, o da Hacı Ferşad Efendi'nin talebelerindendi, yalnız bitirmemişler icâzet almadı onlar. Kumkumlardan icâzet alan Kumkum Hüseyin Efendi'dir, ben ona yetişemedim. Onun bir kolu da Ünye'nin Tekkiraz diye bir yerine gidip yerleşmişler. Ben bir vakit orada da ramazanlık yaptım. Köyümüzde Kamil Efendi de vardı, Hanza'dan Hacı Zahit'in ağabeyi, Maçka müftülüğü yapmış iyi âlimlerdendir. Ferşad Efendi'nin talebesiydi. Kumkum Ahmet Efendi de Ferşad Efendi'den bitirmemiş ama ondan çok istifade etmiş. Dolayısıyla ilk Çaykara müftüsü oydu, kuvvetli hafızdı.

Değerli hocam ilk tahsilinizden, yörenizde ders okuduğunuz hocalardan, yöntemlerinden, okuduğunuz eserlerden biraz bahsedebilir misiniz bize?

Çaykara yöresinin geleneği belli kitaplardı. Sarf bölümünden: *Emsile* birinci kitap, *Binâ* ikinci kitap, *Maksûd* üçüncü kitap, *İzzî*'yi pek okumazlardı, *Merâh* var onu hiç okumazlardı. Nahiv bölümünden *Avâmîl*, *İzhâr* ve *Kâfiye*. *Kâfiye* zor bir kitap, rahmetli İdris Efendi ben *Kâfiye*'yi okutmam derdi. Çünkü yetişkin hocalar bile onu anlayamaz, onunla boşuna uğraşmam demiş. *Molla Câmî* de onun şerhi ama o daha zor bir kitap. Bunları okurlardı. Fıkıhta Halebi'nin *Mültekâ*'sını, hadiste *Meşâriku'l-envâr*'ı, -derlenmiş özet bir hadis kitabıdır, - okurlardı. Tefsirden öncelikle *Celâleyn* ikinci olarak da mümkünse zaman varsa *Kâdî Beyzâvî* tefsiri okunurdu. Kelamdan *Şerhu'l-Akâid* ve ikinci olarak Celaleddin Devvânî'nin kelamla ilgili bir kitabı okutulurdu. Üniversiteye girdiğimiz zaman gördüğümüz kitaplardan pek haberleri yoktu; Mısır'dan, Suriye'den, Suudi Arabistan'dan gelen birçok kitabı orada tanıdım. Farsça bilen olmazdı, Çaykara'da bir kişi Farsça bilirdi, o da Gargar Müslim Efendi. Onun da talebesi Kondulu Cansız Hoca, o uzun zaman burada otururdu. Dernekpazarı'ndan, ince uzun filozof bir hocaydı. Bazen kılar bazen de kılmazdı. Sarık, şalvar giymeye falan çok zıttı. Cumhuriyetçi bir hocaydı. Gargar Müslim Efendi'nin talebesiydi ve Farsça bilirdi, felsefeyi de bilirdi. Trabzon'da Trabzon kilisesine de gider, oradaki papazla arkadaşlık yapardı. Serbest bir hocaydı ama dininde, imanında şüphesi yoktu onu da söyleyeyim.

Değerli hocam icâzet merasimlerine dair hatırladıklarınız nelerdir, kimler geliyordu, ne tür programlar icra ediliyordu, genelde hangi dallarda icâzetler veriliyordu?

Bütün bu ilimler yukarıda saydığım o kitaplara mündemiçti. Daha uzun da okunurdu mesela *İbn Âbidîn*'i on senede bitiremezsin ama temel olarak hemen her ilimde kitap okutulurdu. Mantık'ta *İsâgüçî* okunurdu. Onları okuduk, hatta metinlerini ezberledik. Daha sonra mantığın biraz daha zor kısmı *Şemsiyye* okutulurdu. Tasavvurât-tasdikât vardı, onları da okurlardı, mantık bir hayli okunurdu. Sonra meânî-beyân-bedî' belâgat dediğimiz ilmin üç dalıdır. Belagatta *Telhîs* okunurdu. Hatta ibaresi ezberletilirdi. Meânî nahivle akraba, beyân ilmi mecaz-kinaye, bedî' de Arapça'da edebî sanatlar bölümüydü. İlmî dersler bunlardı, icâzetnâmede biz "hadisen tefsiren" falan sayardık. Mesela aruz pek okunmazdı ama o da geçiyor orda. Aruzu kendim sonradan çözdüm, şimdi de çözebilirim ama aruz okumadık. Belki bizim icâzetnâmede, bizimkinde geçmez ama bir kısmında geçiyor. Davet edilen hocalar yaşlı meşhur hocalar olurdu. Onların gelmesi bir başka hava katardı merasime. Eğer mümkünse onlara vaaz da verdirilirdi fakat bir araya geldiler mi geçinemezlerdi, bir sürtüşme olurdu. Çaykara'da bizim hocanın bir icâzet duası yapılmıştı, diğerlerini Hopşera'da yaparlardı. 100 küsur yaşlarında Mapsinolu Ahmet Efendi diye bir hoca vardı, kucaklayarak getir-

diler onu icâzete, kürsüye çıkan hocayla takıştı. İdris Efendi kürsüye çıkacaktı, çıkarılmadığı için kızmış ona, niye bunu çıkardınız diye. Hâkim de gelmişti merasimimize, o da şaşırılmış, bunlar birbiriyle geçinmiyor demmişti. Böyle çok merasim olurdu, yemek verilirdi, ana-baba günü olurdu, kadınlar gelirdi. Misafir hocalar olurdu, mesela Trabzon vaizi, Trabzon müftüsü gibi. Giresun, Samsun gibi yerlerden gelenler de olurdu.

Hocam o dönemde icâzete katılan önemli hocalardan aklınızda kalan isimler var mı?

Trabzon Müftüsü Abbas Efendi meşhurdu, Giresunlu bir hoca vardı 80 küsur yaşlarında, ismini anımsayamadım yaşlı bir hocaydı. Aslında icâzetli bir hocaydı fakat bir de Hasan Efendi'den icâzet almak için Çaykara'ya gelmiş. Rize müftüsü gelirdi, isimlerini unuttum tabii. Of'tan orada bulunduğu vakitler Âşıkutlu çağırılırdı, bir de Of'un meşhur kurrâ-hafız imamı İdris Efendi gelirdi. Şur köyünden Mahnida Müslim Efendi gelirdi, çok meşhur bir hocaymış. Oğlu meşhur bir öğretmen ve hatipti. Çaykara'nın öğretmen müfettişliğini yapmıştır. Rıfkı Durgun arkadaşım var, beraber icâzet aldık, şu anda Ankara'da emekli avukattır, Gargar Müslim Efendi'nin akrabalarındandır. Ben yetişmedim ona, 1935'te vefat etmiş. Bizim hoca bahsederdi Zelekalı Hudek Numan Efendi, ona yetişemedik 1920'lerde Ferşad Efendi'den önce vefat etmiş. *Nûmaniye* diye bir kitap yazmış, o kitap bende var. Varda'da halvete girmiş ve şeyh olmuş. O dediğim kitap manzum, Türkçe bir kitaptır. Sonunda Arapça bir kaside var. Varda'daki hayatını Arapça kaside hâlinde ifade eden bir kitaptır. Zeleka'da başka hocalar vardı, kendilerini tanıdım fakat isimlerini şuan hatırlamıyorum.

Merasimde icâzet alanların özel kıyafetleri var mıydı hocam?

Tabii, hafızlık icâzetlerinde sarık yoktu, bize yeni bir elbise yaparlardı, onu giyerdik. Beyaz bir take ve ucunda bir nazar boncuğu olurdu. Sarık ise hocalarda, Arapça okuyanlarda olurdu. Mesela Zelekalı Cevahir Hoca'nın atkısı vardı, onu sarardı, çok ihtiyardı. İcâzetlerde sarık var, kıyafet cübbe ve de herkesin katlanmış bir seccadesi olurdu, onu yere koyardık, benim yoktu, seccadeyi emanet aldım. Herkes kendi seccadesinde otururdu. Mücâzların en güzel konuşanlarından birine vaaz verdirilirdi. Biz iki hocanın talebelerinin birleşimiydik, yirmi civarında arkadaştık. Yarısından çoğu Hasan Efendi'nin, daha azı bizim Yusuf Efendi'nin talebesiydi. İcâzetnâmeleri de o zaman ben yazdım. Hasan Efendi'den daha güzel yazdım. Benim yazım o kadar güzel değil ama adam kıtlığından bize düştü bu iş.

Değerli hocam imam-hatip lisesini dışarıdan okudunuz ama ilâhiyat fakültesinde öğrenim gördüğünüz esnada kendisinden etkilendiğiniz hocalarınız oldu mu, onlardan kısaca bahsedebilir misiniz?

Bizim çok meşhur hocamız yoktu, doktora yapanlar vardı. Bize doçent olarak ilk Yusuf Ziya Kavakçı geldi. İyi İngilizce bilirdi. Arapça'yı da bilirdi. En çok o, bize kültürlü geldi. O arada Muhammed Hamidullah geldi iki dönem, geçici olarak Ankara'da görev yapmıştır ancak orada ona ihtiyaç olmadığı zaman Erzurum'a geldi ve kendisinden ders dinleyerek, sohbetle bulunarak ondan istifade ettik. Hatta soru sorardım ve eleştirirdim de. Yani soru sorduğu zaman bazı sorularını beğenmezdim, eksik gelirdi bana. Mesela bir derste Peygamberimizin Mekke döneminden bahsediyordu zaten kendisi din tarihçisiydi. Peygamberimiz Mekke'de iken Rum asıllı bir işportacıyla zaman zaman görüşmüş. Bununla ilgili ayet var, tefsirden de okumuştum, talebeyim ama Hamidullah kadar

olmasa da bir şeyler biliyoruz. Kur'ân-ı Kerim'de geçiyor o konu ve ayette diyor ki; "Onlar, senin Arap olmayanlardan birtakım şeyler öğrendiğini iddia ederler ama onların dili Arapça değil Acemce yani Arap dışı bir dil, sen ise Arap'sın, okuma yazma bilmiyorsun." O bir işportacıymış Mekke'ye gelmiş ve bir şeyler satarmış. Mekke'li müşrikler onu bile istismar etmiş, Rum asıllıymış, ondan faydalandın diyorlarmış Peygambere. Ayet buna cevap veriyor, bunun aslı astarı yok. Peygamber Rum asıllı işportacıyla görüşürmüş deyince ben parmak kaldırdım "Hocam Kur'ân-ı Kerim'de bu hadise geçiyor ve Kur'ân-ı Kerim bunu reddediyor. Siz görüştüğünü söylüyorsunuz. Siz Kur'ân-ı Kerim'in bu ayetine aykırı ifadede bulundunuz." dedim. O da benim hatam olsun dedi. O şekilde işi kapattık... O da 35 kiloluk bir adamdı, kupkuru zayıf bir adamdı, tıpış tıpış giderdi. Öyle koşardı ki yolda kimse yetişemezdi ona. Kendisini tamamen ilme vermiş. Fransızca, İngilizce, Arapça dillerini rahatça konuşabiliyordu. Tabii İngilizce bilenlere öncelik vererek diğer dilleri bilenleri de mütercim olarak sahneye alıyordu.

Değerli hocam sizi ve öğrenim sürecinizi etkileyen bir olay, bir hatıra var mıdır?

Ben üniversiteye girerken orada daha çok profesörlerle, kelli felli büyük adamlarla, yani gazetelerde isimlerini okuduğumuz meşhur adamlarla karşılaşmış onlardan daha derin ilim, mesela felsefe öğrenmeyi bekliyordum. Bu beklentimin yanı sıra üniversiteye gittiğimde gördüğüm kimisi Irak'tan mezun olmuş okutman, kimisi doktora yapmış veya yapmakta olan hocalar. Bir tane geldi bize, o da Yusuf Ziya Kavakçı. Dolayısıyla beklediğimle karşılaşmamak benim moralimi bozdu. Derslere sıfırdan başlatıyorlar. İslami ilimler beş yıllıktı, 1.sınıfta Arapça okuma yazması olmayan liseliler vardı. Biz onları geçtik ama 2. sınıfta da benzeri şeyler vardı. Öğrenciler Arapça bilmiyor, Farsça bilmiyor biz de Farsça o kadar bilmiyorduk ama ben Farsça'dan da anlardım yani imam-hatip okulunun Farsça imtihanına girip çalıştım ve imtihanı verdim. Osmanlı'cayı zaten ister istemez Arapça, Farsça ve Türkçe'yle örülen bir dil olduğundan biliyordum. Bundan dolayı moralim bozuldu ve bırakıp gideyim vazgeçeyim, buradan bana bir şey çıkmaz, bunlar benden fazla bir şey bilmiyorlar, bari imamlığa başlayayım dedim. Çoluk çocuk aşız. Ondan sonra vaizlik imtihanına girip kazanınca ekonomik yönden biraz daha rahatladım. Benim küçük oğlum Oğuz, ben orada talebeyken dünyaya geldi. Velhâsılıkelam böyle bir durum olmuştu. Tatmin olmadım ama bir diploma aldım. Şunu da söyleyeyim; Arapçadan çok da bir istifadem olmadı benim, felsefeden de aynı şekilde. Felsefe hocası geliyor, bize bir kitap getiriyor, getirdiği bu kitap da piyasada yok. Felsefe derslerini o kitaptan bize yazdırıyor, fotokopi de o zaman o kadar yaygın değildi, yani dört dörtlük bir filozof hocamız da yoktu. Dolayısıyla bize fazla bir şey katamadılar o noktada. Ben zaten o okulu bitirdim, ondan sonra hoca olunca hepsi arkadaşım oldu, benim hocam durumunda olanlarla yaş ve ilim bakımından arkadaş oldum. Ben mezun olduğum zaman oraya alınmama yardımcı olan bir hoca bana dedi ki "Arapça tercüme var onu yapacaksın, yoksa senin yakanı bırakmam." Tamam dedim, kitabı verdi bana. Bilmem kaç yaprağı yeni yazıya çevirip, tercüme edip getirdim verdim.

Teşekkür ediyoruz hocam, çok güzel bilgilerle bizi istifade ettirdiniz.